

УДК 336.76

Ю. В. Єльнікова,
аспірантка ДВНЗ “Українська академія банківської справи НБУ”

САМОРЕГУЛІВНІ ОРГАНІЗАЦІЇ: ПОНЯТТЯ, ФУНКЦІЇ ТА ПРИНЦИПИ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті автором здійснено аналіз підходів до трактування поняття “саморегулівна організація”, узагальнення яких дозволило розробити власне визначення даної дефініції. Проведене дослідження дозволило виділити характерні ознаки цих організацій, виокремити основні їх функції та особливості їх діяльності.

Ключові слова: саморегулівна організація, принципи діяльності саморегулівних організацій, функції саморегулівних організацій.

Постановка проблеми. Останнім часом в Україні спостерігається збільшення обсягів торгівлі похідними фінансовими інструментами (далі – ПФІ). Проте, незважаючи на позитивні зрушення в цій сфері, обсяги торгівлі цими інструментами є незначними, що свідчить про низький рівень довіри та зацікавленості у використанні ПФІ. Ця ситуація викликана неврегульованістю та непрозорістю ринку ПФІ, що свідчить про необхідність створення ефективного механізму регулювання цього ринку. Через специфіку функціонування ринку ПФІ ефективною формою регулювання порівняно з державним регулюванням є саморегулювання, оскільки саме воно більш повно відповідає регуляторним потребам учасників цього ринку. Проте численні дискусії стосовно форм регулювання фінансового ринку, а особливо співвідношення державного регулювання та саморегулювання, їх відповідність реальним потребам ринку та його учасників свідчать про те, що на вітчизняному фінансовому ринку потенціал саморегулівних організацій (далі – СРО) дотепер не реалізується. До того ж у сфері регулювання цього ринку накопичилася велика кількість проблем, пов'язаних із понятійним апаратом і правовим оформленням вимог до цих організацій, які негативно впливають на ефективність здійснення операцій на ринку ПФІ. Саме тому досить актуальними є питання щодо визначення поняття “саморегулівна організація”, їх функцій і принципів діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання стосовно діяльності СРО на ринку ПФІ підлягають всебічному дослідженню та обговоренню серед науковців і практиків різних країн. Теоретичні питання функціонування СРО досліджували такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як І. В. Алексєєв [1], Є. П. Бондаренко [2], С. М. Еш [3], С. В. Науменкова [5], Т. В. Майорова [4], А. А. Пересада [6],

О. Г. Шевченко [6] та інші. Проте жодний, на нашу думку, не навів вичерпного і змістовного визначення цієї дефініції.

Метою даної статті є розкриття економічної сутності поняття “саморегулівна організація” через всебічний аналіз підходів до трактування даної дефініції, а також розгляд їх функцій і принципів діяльності.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні не тільки в науковій літературі відсутнє єдине визначення поняття “саморегулівна організація” (таблиця 1).

Таблиця 1 – Поняття ”саморегулівна організація” в сучасній науковій літературі

Автор	Визначення “саморегулівна організація” (СРО)
І. В. Алексєєв	СРО фондового ринку – об’єднання суб’єктів фондового ринку, що встановлюють для своїх членів формальні правила та процедури [1]
Є. П. Бондаренко	СРО – неприбуткове об’єднання професійних учасників ринку, яке створене з метою захисту інтересів своїх членів, здійснює регулювання ринків фінансових послуг щодо розроблення і впровадження правил поведінки на них та/або сертифікації фахівців ринку фінансових послуг, утворене відповідно до критеріїв та вимог, установлених законодавством [2, с. 142]
С. В. Науменкова	СРО – неприбуткове об’єднання фінансових установ, створене з метою захисту інтересів своїх членів та інших учасників ринків фінансових послуг та якому делегуються відповідними державними органами, що здійснюють регулювання ринків фінансових послуг, повноваження щодо розроблення і впровадження правил поведінки на ринках фінансових послуг та/або сертифікації фахівців ринку фінансових послуг [5]
Т. В. Майорова	СРО професійних учасників фондового ринку – неприбуткове об’єднання учасників фондового ринку, що здійснюють професійну діяльність на фондовому ринку з торгівлі цінними паперами, правління активами інституційних інвесторів, депозитарну діяльність (діяльність реєстраторів і зберігачів), утворене відповідно до критеріїв та вимог, установлених ДКЦПФР [4]
С. М. Еш	СРО – недержавний інститут – регулятор фінансового ринку, що створюється як добровільне неприбуткове об’єднання професійних учасників ринку, яке має на меті захист інтересів своїх членів [3]
А. А. Пересада, О. Г. Шевченко, Ю. М. Коваленко, С. В. Урванцева	СРО – це не лише вироблення загальних правил гри або захист інтересів. Це й досі нерідко відокремлений ринок, доступ на який обмежений вимогами щодо професіоналізму й етики, обсягу торгівлі й капіталу тощо. Тобто створення саморегулівної організації – це зазвичай торгова угода [6]

Відповідно до визначень, наведених у таблиці 1, до формулювання поняття СРО в науковій літературі склалося три базових підходи:

- відокремлений ринок, доступ на який обмежений вимогами щодо професіоналізму й етики, обсягу торгівлі й капіталу тощо [6];
- об'єднання учасників ринку [1; 2; 4; 5];
- недержавний інститут-регулятор [3].

Тракувати поняття “саморегулівна організація” як відокремлений ринок, на нашу думку, недоцільно, оскільки ці організації здійснюють свою професійну діяльність у межах певного ринку і не є “торговельною платформою”, на якій здійснюються торги певними інструментами, в тому числі ПФІ. Що стосується третього підходу, то ми вважаємо, що застосування словосполучення “недержавний інститут-регулятор” при визначенні цієї дефініції не повною мірою розкриває зміст аналізованого поняття, оскільки поняття “інститут” (від лат. institutum – установа) – це усталена форма організації, регулювання та впорядкування суспільного життя, діяльності і поведінки людей. Вони включають також сукупність соціальних норм, зразків поведінки і діяльності, у праві – сукупність норм права, які регулюють будь-які визначені відносини [15]. Натомість за своєю природою СРО являє собою об'єднання професійних учасників певного ринку. У зв'язку з цим, на нашу думку, більш повно розкриває зміст поняття “саморегулівна організація” як економічної категорії другий підхід (як об'єднання учасників ринку), оскільки розкриває функції, мету та особливості функціонування СРО. Саме цей підхід покладений в основу визначень, наведених у нормативно-правових актах, у трактуваннях яких існують певні розбіжності, зокрема ознак об'єднання, переліку його функцій (табл. 2).

Таблиця 2 – Трактування поняття “саморегулівна організація” в нормативно-правових актах

Джерело	Визначення “саморегулівна організація” (СРО)
Закон України “Про цінні папери та фондовий ринок”	СРО професійних учасників фондового ринку – неприбуткове об'єднання учасників фондового ринку, що провадять професійну діяльність на фондовому ринку з торгівлі цінними паперами, управління активами інституційних інвесторів, депозитарну діяльність (діяльність реєстраторів і зберігачів), утворене відповідно до критеріїв та вимог, установлених ДКЦПФР [14]
Закон України “Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні”	СРО – добровільне об'єднання професійних учасників ринку цінних паперів, яке не має на меті одержати прибуток і створюється для захисту інтересів своїх членів та власників цінних паперів [10]

Продовження таблиці 2

<p>Закон України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг”</p>	<p>СРО – неприбуткове об’єднання фінансових установ, створене з метою захисту інтересів своїх членів та інших учасників ринків фінансових послуг та якому делегуються відповідними державними органами, що здійснюють регулювання ринків фінансових послуг, повноваження щодо розроблення і впровадження правил поведінки на ринках фінансових послуг та/або сертифікації фахівців ринку фінансових послуг [13]</p>
<p>Закон України “Про недержавне пенсійне забезпечення”</p>	<p>СРО адміністраторів недержавних пенсійних фондів – неприбуткова організація (непідприємницьке товариство), що створюється з метою встановлення професійних стандартів діяльності з адміністрування недержавних пенсійних фондів, захисту та представлення інтересів своїх членів, а також учасників недержавних пенсійних фондів [11]</p>
<p>Положення ”Про делегування Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України окремих повноважень об’єднанню страховиків”</p>	<p>СРО страховиків – об’єднання, якому за рішенням Держфінпослуг делеговано окремі повноваження та інформація про яке внесена до реєстру саморегульованих організацій фінансових установ [7]</p>
<p>Положення “Про делегування саморегульованій організації адміністраторів недержавних пенсійних фондів окремих повноважень”</p>	<p>СРО – об’єднання адміністраторів недержавних пенсійних фондів, створене відповідно до Закону України “Про недержавне пенсійне забезпечення” та інформація про яке внесена до реєстру саморегульованих організацій фінансових установ [9]</p>
<p>Положення “Про делегування Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України окремих повноважень одній із всеукраїнських асоціацій кредитних спілок”</p>	<p>СРО кредитних спілок (всеукраїнська асоціація кредитних спілок), якій за рішенням Держфінпослуг делеговано окремі повноваження та інформація про яку внесена до реєстру саморегульованих організацій фінансових установ [8]</p>
<p>Положення “Про саморегульовані організації професійних учасників фондового ринку”</p>	<p>СРО професійних учасників фондового ринку – неприбуткове об’єднання учасників фондового ринку, що провадять професійну діяльність на фондовому ринку з торгівлі цінними паперами, управління активами інституційних інвесторів, депозитарну діяльність (діяльність реєстраторів і зберігачів), утворене відповідно до критеріїв та вимог, установлених ДКЦПФР [12]</p>

Відповідно до таблиці 2 тотожні визначення СРО подаються в Законі України “Про цінні папери та фондовий ринок” [14] та положенні Державної комісії цінних паперів “Про саморегулівні організації професійних учасників фондового ринку” [12]. Загальною ознакою СРО є неприбутковість, що і враховано у визначеннях, наведених у зазначених нормативних актах. Але, окрім цього, вона є ще об’єднанням на добровільних засадах, що не зазначено у наведеному визначенні. Аналогічне визначення існує у Законі України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг” [13], Законі України “Про недержавне пенсійне забезпечення” [11], положенні “Про делегування саморегулівної організації адміністраторів недержавних пенсійних фондів окремих повноважень” [9] та положенні “Про саморегулівні організації професійних учасників фондового ринку” [12].

У свою чергу, добровільний характер об’єднання враховується у визначенні, наведеному в Законі України “Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні”, згідно з яким “саморегулівна організація” – це добровільне об’єднання професійних учасників ринку цінних паперів, яке не має на меті одержати прибуток і створюється для захисту інтересів своїх членів та власників цінних паперів” [10]. Проте в цьому нормативному акті практично відсутні функції СРО, що не дозволяє розкрити зміст цієї категорії. У свою чергу, у Законі України “Про цінні папери та фондовий ринок” [14] та положенні Державної комісії цінних паперів “Про саморегулівні організації професійних учасників фондового ринку” [12] зазначається те, що СРО створюється з метою здійснення професійної діяльності на конкретному ринку.

Більш повний перелік функцій СРО подано у визначенні, наведеному в Законі України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг”, відповідно до якого “саморегулівна організація – неприбуткове об’єднання фінансових установ, створене з метою захисту інтересів своїх членів та інших учасників ринків фінансових послуг та якому делегуються відповідними державними органами, що здійснюють регулювання ринків фінансових послуг, повноваження щодо розроблення і впровадження правил поведінки на ринках фінансових послуг та/або сертифікації фахівців ринку фінансових послуг” [13]. Проте в даному визначенні не враховано добровільний характер об’єднання, а також звужено коло учасників СРО, до яких приймають осіб, які мають ліцензію на здійснення професійної діяльності на ринку цінних паперів та відповідають вимогам правил СРО, оскільки учасниками ринку є не тільки фінансові установи, а й юридичні та фізичні особи. Тому, на нашу думку, доцільно застосовувати поняття “учасники ринку”, яке передбачає сукупність фінансових

установ, юридичних та фізичних осіб, які здійснюють професійну діяльність на ринку ПФІ.

Узагальнюючи результати проведеного аналізу підходів до трактування поняття “саморегульована організація”, можемо визначити основні ознаки СРО, а саме:

- об'єднання на добровільних засадах професійних учасників ринку;
- неприбутковість організацій;
- забезпечення захисту та представлення інтересів своїх учасників;
- виконання регулятивних функцій, делегованих державою;
- розроблення та встановлення професійних норм, стандартів діяльності та правил поведінки учасників організації та контроль щодо їх дотримання;
- контроль дотримання заходів і санкцій, що застосовуються до її учасників;
- здійснення професійної діяльності на фінансовому ринку (торгівля ПФІ, депозитарна діяльність тощо).

Для здійснення регулювання СРО виконує такі функції:

- інституційну: формування та розвиток інституційного середовища через визначення правил гри для учасників конкретного ринку;
- регламентуючу: здійснення регламентації процесу організації торгів на ринку, регулювання діяльності професійних учасників ринку, визначення системи, порядку і форми здійснення платежів між учасниками тощо;
- контрольну: забезпечення нагляду за дотриманням учасниками внутрішніх вимог організації і національного законодавства;
- організаційну: створення організованого ринку з метою забезпечення ефективності та низького рівня ризикованості здійснення торгів;
- методологічну: розроблення системи понять, методів, принципів, норм, методик, способів і засобів організації діяльності, необхідних при здійсненні регулювання;
- представницьку: представлення інтересів своїх учасників у взаємовідносинах з іншими СРО та органами державної влади;
- соціальну: формування системи захисту прав своїх учасників перед іншими СРО та органами державної влади;
- координаційну: налагодження взаємодії між діючими СРО та регулюючими органами державної влади;
- інформаційну: забезпечення інформаційної прозорості функціонування своїх учасників через встановлення форм звітності;
- арбітражну: при СРО створені третейські суди, через які вирішуються спірні питання;

- мотиваційну: спонукання учасників СРО до здійснення законних та ефективних операцій на ринку через забезпечення нормальних умов функціонування та конкурентного середовища;
- інтеграційну: сприяння входженню у світові ринки (фінансовий, фондовий, ринок ПФІ тощо).

Для того, щоб СРО виконувала покладені на неї функції, вона повинна притримуватися принципів діяльності, основними серед яких, на нашу думку, є:

- законність: діяльність СРО та її учасників повинна бути регламентована відповідними нормативними актами, в яких визначено основні обов'язки та права професійних учасників ринку;
- транспарентність: доступність інформації про діяльність СРО та заходи впливу на її учасників, їх ясність та однозначність, і стосується як самих заходів, так і правил їх застосування;
- рівність: СРО повинна бути відкритою для всіх учасників певного сегмента ринку, які бажають бути членами такої організації та зобов'язуються виконувати її правила та стандарти й забезпечувати конкурентне середовище для професійних учасників ринку;
- паритет інтересів: забезпечення узгодження інтересів державних, корпоративних (колективних) і особистих економічних інтересів учасників СРО;
- дієвість: СРО повинна бути спроможна встановлювати для своїх членів професійні правила та стандарти, здійснюючи контроль за їх виконанням;
- ефективність: здійснення регулятивного впливу на розвиток певного сегмента ринку з метою сприяння ефективного його функціонування;
- оперативність: швидке і своєчасне втручання в умовах нестабільності та економічних криз, що сприятиме стабільності ринку;
- розумна достатність: СРО підпорядковуються тільки ті функції, які не можуть виконуватись органами державного регулювання внаслідок їх обмеженої компетенції та недотримання принципів ефективності, доцільності, оперативності;
- адекватність: методи, способи та інструменти регулювання повинні відповідати потребам ринку;
- гнучкість: методи регулювання замінюються в міру виникнення об'єктивних умов;
- системність: комплексний, системний підхід до здійснення регуляторного впливу.

З урахуванням вищевикладеного ми пропонуємо трактувати поняття "саморегульована організація" як неприбуткове об'єднання на

добровільних засадах професійних учасників ринку, утворене з метою забезпечення ефективної діяльності своїх членів через розроблення та встановлення професійних норм, стандартів діяльності та правил поведінки учасників об'єднання, контролю за їх дотриманням, створення конкурентного середовища, захист та представлення їх інтересів, взаємодії з органами державної влади, інформаційної прозорості та створення третейських судів.

Таким чином, регулювання ринку ПФІ є тим інструментом, який сприяє забезпеченню розвитку ринку ПФІ. Узагальнення сукупності понять, пов'язаних із цією тематикою, дозволило розробити власне визначення поняття “саморегульована організація”, яке, на нашу думку, більш повно розкриває особливості діяльності цих організацій, оскільки містить перелік основних ознак СРО. Запропоноване нами визначення дозволило окреслити перелік принципів діяльності СРО, дотримання яких сприяє виконанню цими організаціями їх функцій (контрольна регулювання, представницька, інформаційна, арбітражна).

Отримано 19.12.2012

Список літератури

1. Алексєєв І. В. Гроші та кредит : навч. посібник / І. В. Алексєєв, М. К. Колісник, О. Й. Вівчар та ін. – М. : Львів : Вид-во нац. ун-ту “Львівська політехніка”, 2004. – 168 с.
2. Бондаренко Є. П. Механізм регулювання ринку фінансових послуг України : дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.08 “Гроші, фінанси і кредит” / Є. П. Бондаренко ; Державний вищий навчальний заклад “Українська академія банківської справи НБУ”. – Суми : [Б. В.], 2011. – 227 с.
3. Еш С. М. Фінансовий ринок : навч. посібник / С. М. Еш. – К. : Центр учбової літератури, Е 96. – 2009. – 528 с.
4. Майорова Т. В. Інвестиційна діяльність [Електронний ресурс] / Т. В. Майорова. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/12090810/investuvannya/uchasniki_rinku_tsinnih_papiriv_funktsiyi
5. Науменкова С. В. Ринок фінансових послуг [Електронний ресурс] / С. В. Науменкова. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/12281128/finansirovanie/rozvitok_samoregulyuvannya_rinku_finansovih_poslug.
6. Пересада А. А. Портфельне інвестування : навч. посібник / А. А. Пересада, О. Г. Шевченко, Ю. М. Коваленко та ін. – К. : КНЕУ, 2004. – 408 с.
7. Про делегування Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України окремих повноважень об'єднанню страховиків [Електронний ресурс] : Положення Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 21.08.2008 № 1 000. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z1063-08>.
8. Про делегування Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України окремих повноважень одній із всеукраїнських асоціацій кредитних спілок [Електронний ресурс] : Положення Державної комісії з регулювання

- ринків фінансових послуг України від 03.10.2006 № 6280. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1186-06>.
9. Про делегування саморегулювній організації адміністраторів недержавних пенсійних фондів окремих повноважень [Електронний ресурс] : Положення Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 12.04.2007 № 7153. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0609-07>.
 10. Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні [Електронний ресурс] : Закон України від 30.10.96 № 448/96-ВР. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/448/96-%D0%B2%D1%80>.
 11. Про недержавне пенсійне забезпечення [Електронний ресурс] : Закон України від 09.07.2003 № 1057-IV. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1057-15>.
 12. Про саморегулювні організації професійних учасників фондового ринку [Електронний ресурс] : Положення Державної комісії цінних паперів від 17.02.2009, № 125. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0458-09>.
 13. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг [Електронний ресурс] : Закон України від 12.07.2001 № 2664-III. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>.
 14. Про цінні папери та фондовий ринок [Електронний ресурс] : Закон України від 23.02.2006 № 3480-IV. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?prereg=3480-15>.
 15. Словарь иностранных слов / [отв. ред. В. В. Бурцева, Н. М. Семенова]. – 6-е изд. – М. : Рус. яз. – Медиа ; Дрофа, 2009. – 817 с.

Отримано 19.12.2012

Summary

The author analyzes the approaches to the interpretation of the term “self-regulatory organization” generalization which allowed to develop own definitions of this definition. This study allowed to select the characteristics of these organizations, highlight their main features and characteristics of their activities.